

ՊԱՐՍԻՑ ԾՈՑԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԱՆԴԱՍ
ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ ԿԱՆԱՆՑ
ՆԵՐԳՐԱՎՄԱՆ ԳԾՈՎ ԱՌԿԱ ՁԵՌՔԲԵՐՈՒՄՆԵՐԸ

Կանանց իրավունքների պաշտպանությունը գուտ գենդերային կամ բարոյական խնդիր չէ, այլ առավելապես քաղաքական և ռազմավարական: Կանանց հիմնախնդրի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս ավելի հստակ ընկալել և պատկերացնել սեփական պետություններ ստեղծելուց հետո ՊԾԱԵՀԽ երկրների¹ հասարակական-քաղաքական զարգացումներն ու դրանց ուղղվածությունը, այդ զարգացումներում կանանց մասնակցությունը, ինչը ոչ միայն մեծ չափով կնպաստի այդ երկրների տնտեսական, քաղաքական և մշակութային զարգացմանը, կխթանի այդ զարգացման տեմպերը, այլև դրանով իսկ կամրապնդի այդ պետությունները, կդյուրացնի նրանց զարգացումը սահմանափակող դժվարությունների հաղթահարումը և համաշխարհային գործընթացներին նրանց ակտիվ մասնակցությունը: Այն, միաժամանակ, մեծապես կնպաստի երկրների ազգային, նաև տարածաշրջանային անվտանգության պահպանմանը: Առաջ քաշված դրույթներն ու եզրահանգումները կարող են օգտակար լինել ոչ միայն այդ երկրներում կանաց կարգավիճակի, այլև, ընդհանրապես, կանանց հիմնախնդրի ընկալման ու գնահատման համար:

Արևելքում գենդերային գաղափարախոսության էվոլյուցիայի համար կարևոր նշանակություն ունեցավ իսլամական ֆեմինիզմի զարգացումը, որի ներկայացուցիչները հետամուտ էին նաև ընտանիքից դուրս կնոջ ակտիվության բարձրացմանը՝ ոչ թե որպես տնտեսական

¹ Պարսից ծոցի երկրների համագործակցության խորհուրդը տարածաշրջանային կարևորագույն ռազմաքաղաքական կառույցներից մեկն է, որի կազմի մեջ են մտնում Պարսից ծոցի Արաբական թերակղզու վեց երկրները՝ Բահրեյնը, Բաթարը, Քուվեյթը, Արաբական Միացյալ Էմիրությունները, Օմանը և Սաուդյան Արաբիան: Կազմակերպության պաշտոնական անվանման մեջ «Պարսից» բառի փոխարեն օգտագործվում է «Արաբական» բառը՝ ըստ Ծոցի անվանման արաբների կողմից ընդունված տարբերակի (արաբ. الخلیج لدول التعاون العربي)

փոփոխության կամ արևմտյան մշակութային մոդելի ընդօրինակման արդյունք, այլ իսլամական ժառանգությամբ սահմանված կարգի համաձայն:

Այս նպատակով, հարց էր դրվում ազատվել իսլամի դրույթների խեղաթյուրումներից և վերամեկնաբանել սրբազան տեքստերը, ինչպես, օրինակ, վերականգնել և ընդլայնել կանանց վարքագծի իսլամական պահանջների շրջանակները: Ֆեմինիստական շարժման շնորհիվ նաև որոշակիորեն փոփոխվեցին իսլամական աշխարհում ընդունված ընտանեկան օրենքները, և կանայք կարողացան ինքնուրույն որոշումներ կայացնել իրենց անձնական և տնտեսական ոլորտներում:

Կանանց և նրանց իրավունքների թեմայի վերաբերյալ արևմտյան փիլիսոփաների մոտեցումների վերլուծությունը հիմնավորում է այն իրողությունը, որ կնոջ և տղամարդու էության, ունակությունների և հնարավորությունների ոչ համարժեք ընկալումը և դրանից բխող իրավունքների անհավասարությունը բնորոշ չէ միայն արևելքին, ինչպես երբեմն փորձ է արվում ներկայացնել, այլ համամարդկային երևույթ է:

Արևելյան, մասնավորաբար, իսլամական փիլիսոփայության մեջ, անշուշտ, այդ տղամարդակենտրոն մոտեցումը և կնոջ՝ որպես թերաբժեք էակի, ընկալումը գերակա է:

Արաբական-իսլամական երկրներն ավանդականից նորին անցման շրջանում բախվեցին մի ամբողջ շարք հիմնահարցերի, որոնցից ամենակարևորը երկրների զարգացման գործընթացում կանանց մասնակցության դերի ու նշանակության չափն էր: Այս հարցի շուրջ քննարկումների ակտիվ մասնակիցներից էին վերջին հարյուրամյակի մուսլամական մի շարք հայտնի մտավորականներ: Նրանց բոլորին նախ և առաջ բնորոշ է արևմտյան ավանդույթին դեմ դիրքորոշումը: Այսուհանդերձ, արաբական մշակույթում ի հայտ եկան նաև այնպիսի առաջադեմ մտածողներ, որոնք Արևմուտքի առաջադիմական մտքի կրողներ դարձան: Սա մեկ անգամ ևս ապացուցում է վերջին հարյուրամյակում արաբական աշխարհում կանանց թեմային տրվող կարևորությունը:

Ըստ տեսաբանների մեծ մասի գնահատականների, 20-րդ դ. արաբ կանանց սպասված ձեռքբերումներ բավարար չափով արդյունավետ չէր, և հին, ավանդական կապանքներից նրանց ազատագրման ուղղությամբ լուրջ անելիքներ կան:

Դիտարկելով ՊՕԱԵՀԽ երկրների զարգացման գործընթացներին կանանց մասնակցության հիմնահարցում հասարակական (սուբյեկ-

տիվ) սովորույթների դերը՝ ուսումնասիրողների մեծ մասն այդ մասնակցության տոկոսային ցածր հարաբերակցության ամենակարևոր պատճառներից է համարում դեռևս ամենավաղ տարիքից աղջիկների և տղաների դաստիարակության մեջ արմատավորված միանգամայն հակադիր արժեքային կատեգորիաների առկայությունը: Եթե տղաներն ընտանիքում և դպրոցում դաստիարակվում էին այն ոգով, որ հասարակական և քաղաքական ակտիվ գործչի դերը միայն իրենց է վերապահված, ապա աղջիկներին ներշնչվում էր, որ իրենք հասարակական և քաղաքական գործընթացներում որևէ դերակատարություն չեն կարող ունենալ և ապագայում իրենց կարող են տեսնել միայն որպես տնային տնտեսուհի և երեխաների դաստիարակ:

Այսպիսի կարծրատիպերի առկայությունը պատճառ է դառնում, որ իգական սեռի ներկայացուցիչներն սկսած վաղ տարիքից տառապեն թերարժեքության բարդությամբ և չհամարձակվեն ոտք դնել հասարակական-քաղաքական կյանքի ասպարեզ:

Կնոջը հասարակական-քաղաքական գործընթացներից ետ պահող մյուս գործոնը հասարակության մշակութային համակարգն է: Մասնավորաբար, կրոնի և քաղաքականության սերտ կապը լրջորեն ազդում է զարգացման գործընթացի և դրանում կանանց ունեցած մասնակցության վրա: Ուսումնասիրողների մոտ բավական տարածված է այն թյուր կարծիքը, որ արևելքի կնոջ իրավունքների սահմանափակությունը հիմնականում պայմանավորված է կրոնով՝ իսլամի պահպանողական դոգմաներով, ինչը հակված ենք համարել վերջիններիս կողմից Ղուրանի ոչ ճիշտ, տարաբնույթ, մեկանաբանությունների հետևանք:

ՊԾԱԵՀԽ պետությունների զարգացման հնարավորություններն ուսումնասիրող մասնագետներն առաջին պլանի վրա են դնում նրանցում կանանց իրավունքների սահմանափակությունը և այն պայմանավորող գործոնների՝ հնացած ավանդույթների, սովորույթների, կնոջ ունակությունների և հասարակության մեջ նրա դերի ընկալման կարծրատիպերի վերացման ուղղությամբ ջանքերի իրականացումը:

ՊԾԱԵՀԽ երկրներում կանանց մասնակցության ընդլայնումը

Մինչև 20-րդ դ. 70-ական թթ. կանայք գրեթե ներգրավված չէին քաղաքական և տնտեսական գործունեության մեջ: Կնոջ՝ որպես տղամարդու հետ հավասար իրավունքներ ունեցող անհատի, ընկալ-

ման սկիզբը դրվեց հենց այդ ժամանակներից սկսած: Կնոջ դերի բարձրացման ջատագովները ձգտում են ստեղծել առավել ընդգրկուն մոդել, որն իր արժանի տեղը կգրավի ժողովրդավարական հիմքերի վրա կառուցված կառավարման օղակներում: Օրեցօր ընդլայնվում է տարածաշրջանի երկրների կանանց պայքարը մարդու իրավունքների պահպանման, խտրականության վերացման և հասարակության մեջ իրենց արժանի տեղը զբաղեցնելու, ինչպես նաև երկրների զարգացման գործում իրենց ներուժը ներդնելու համար: Ակնհայտ է նաև միջազգային ճնշումների և ֆեմինիստական շարժումների անմիջական ազդեցությունը հետազոտվող տարածաշրջանի կանանց զբաղվածության և ընդհանրապես կարգավիճակի վրա:

Այդ երկրների կանայք, որ երկու տասնամյակ առաջ ընդհանրապես իրավագուրկ էին, աստիճանաբար ներգրավվում են հասարակական գործունեության մեջ և երբեմն մուտք են գործում մինչև վերջերս տղամարդկանց մենաշնորհը համարվող բնագավառներ: Հատկանշական է, որ Բահրեյնի, Քուվեյթի, ԱՄԷ-ի, Օմանի և Քաթարի իշխանությունները կանանց թույլ են տվել ծառայել ոստիկանական զորամասերում:

Երկրներում կանանց խնդիրներին անդրադառնալիս ոչ միայն անհրաժեշտ է հաշվի առնել այդ երկրների միջև առկա պատմամշակութային, պետական-քաղաքական տարբերությունները, այլև՝ նրանցից յուրաքանչյուրում կանանց ժողովրդագրական պատկերը, նրանց հիմնական տվյալները (բնակչության վայրը (քաղաք, գյուղ), կրթական մակարդակը, տարիքը, ընտանեկան վիճակը և այլն), ինչը հաճախ անտեսվում է:

Պետք է արձանագրել, որ ՊՄԱԵՀԽ երկրների բնակչության 48%-ը² կազմող կանանց արդյունավետ աշխատուժը դեռևս բավարարչափով չի օգտագործվում: Վերջին շրջանում, իրավամբ, երկրների զարգացածության մակարդակի ցուցանիշ է համարվում նաև բարձր պաշտոններում կանանց ներգրավվածության չափը: Խնդրին այս սկզբունքով մոտենալու դեպքում հարկադրված ենք արձանագրել, որ ՊՄԱԵՀԽ երկրների զարգացման գործընթացին կանանց դեռևս ոչ լիարժեք մասնակցությունը, փաստորեն, երկրներին զրկում է տարբեր

² Nourah Al Yousef, Status of Women in the Arab Gulf Countries, p. 5 [http://faculty.ksu.edu.sa/NourahAlyousef/Publications/Women%20in%20the%20Gulf.pdf]

բնագավառներում աշխատանքները կազմակերպելիս կանաչի յուրահատուկ մտածելաձևի ու տրամաբանության և դրանց համապատասխան արդյունավետ առաջարկներից օգտվելու, ինչպես նաև անմիջապես կանանց վերաբերող խնդիրներին ավելի ճիշտ լուծում տալու հնարավորությունից:

Խնդրի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ կանանց աշխատուժի ավելի լայն ներգրավումը սահմանափակող գործոն է նաև այն, որ հաճախ կրթություն ստացած կանայք իրենց երկրներում համապատասխան աշխատատեղեր չեն գտնում, և, այդպիսով, կապիտալ ներդրումը մնում է չիրացված:

ՊԾԱԵՀԽ երկրներում կանանց կրթության հնարավորությունների և այդ ասպարեզում էական ձեռքբերումների հարցը պետք է քննարկել այդ երկրների զարգացման ընթացքի, պետական համակարգի առանձնահատկությունների հաշվառմամբ, տարբեր բնագավառներում իրականացվող բարեփոխումների և կանանց նկատմամբ խտրականության վերացմանն ուղղված քաղաքականության ու համապատասխան գործնական նախաձեռնությունների համատեքստում:

Ընդունելով կանանց կրթության կարևորությունը՝ հարկ է նշել, որ այդ խնդրի կարգավորման հնարավորությունները, միջոցներն ու, բնականաբար, նաև արդյունքները մեծ չափով պայմանավորված են կանանց դասակարգային պատկանելությամբ, տարբեր դիրքորոշումների առկայությամբ և մի շարք այլ հանգամանքներով:

Կրթական համակարգի և դրանում կանանց լայն ներգրավման խնդիրն առանձնակի կարևորություն է ներկայացնում նաև իրենց հասարակությունների առաջադիմությամբ շահագրգռված ՊԾԱԵՀԽ երկրների համար և պատշաճ տեղ է զբաղեցնում դրանց զարգացման ծրագրերում: Վերջին տասնամյակներում այդ երկրների կառավարությունները խոշոր միջոցներ են տրամադրում կրթության համակարգի, հատկապես կանանց կրթության բարելավմանը, ինչն ապահովում է կանանց մասնակցությունը հասարակության զարգացման գործընթացին, և որի արդյունքներն ակնհայտ են:

Բերենք ՊԾԱԵՀԽ երկրներում այդ իրողությունը հաստատող տվյալներ:

ԱՄԷ-ի գիտատեխնիկական գործընթացներում կանանց զբաղվածությունը 1995 թ. կազմել է 23%: Ընդհանուր կրթական մակարդակում կանանց թիվը 1975-1995 թթ. տղամարդկանց թվի հետ համեմատած ավելացել է 32%-ով, իսկ բարձրագույն կրթության բնա-

գավառում՝ 45%-ով³: Վերջին տարիներին միայն Քաթարի համալսարանում ուսանողների և շրջանավարտների 80%-ը կանայք են կազմում⁴: Այս երկրները միջոցառումներ են մշակում նախնական և միջնակարգ կրթական մակարդակներում առկա ճեղքվածքը վերացնելու ուղղությամբ: ՊԾԱԵՀԽ գրեթե բոլոր երկրների սահմանադրություններն ընդգրկում են նախնական ուսուցման ապահովման վերաբերյալ կետեր:

Նկատի առնելով խնդրի կարևորությունը՝ առանձին-առանձին ուսումնասիրվել են ՊԾԱԵՀԽ երկրների կրթական համակարգում տիրող իրադրությունը և այն պայմանավորող գործոնները, և արդյունքում (չնայած վիճակագրական տվյալների աղությանը), կատարվել են հետևյալ եզրահանգումները:

Այս երկրներում սեռային խտրականության որոշակի տարրերի պահպանմամբ հանդերձ, իշխանությունների կողմից լուրջ քաղաքականություն է իրականացվում բոլոր մակարդակներում (տարրական, միջնակարգ, բարձրագույն) իգական սեռի կրթության ապահովման համար: Այսպիսի քաղաքականությունն, անշուշտ, տալիս է իր սպասված, երբեմն նույնիսկ սպասվածից բարձր արդյունքները: Հարցի քննարկումը մեզ թույլ է տվել նկատել, որ իգական սեռի ուսանողների թիվն այս երկրներում հիմնականում ավելի մեծ է: Կարծում ենք, որ այս իրողությունը պետք է բացատրել հետևյալ հանգամանքներով:

Որոշ երկրներում (օրինակ՝ ԱՄԷ-ում) արական սեռի ներկայացուցիչների մեծ մասն օգտվում է արտասահմանում ուսանելու իրենց ընձեռված հնարավորությունից, մինչդեռ կանայք այդպիսի արտոնությունից զուրկ են: Կարևոր հանգամանք է նաև այն, որ արական սեռի ներկայացուցիչները, որոնց վրա ավանդաբար դրված է եղել ընտանիքի պահանջմունքները բավարարելու պարտականությունը, ավելի շուտ են սկսում իրենց աշխատանքային գործունեությունը, ինչն, անշուշտ, խոչընդոտում է բարձրագույն կրթություն ստանալու հնարավորությանը:

Կարծում ենք, որ բարձրագույն կրթություն ստացող կանանց տոկոսային առավելությունը պայմանավորված է նաև հոգեբանական գործոնով: Տեսականորեն կատարելապես զրկված լինելով գիտելիքներ

³وضعیت زنان در امارات متحده عربی، گزارش سفارت ج ۱۱ در ابوظبی، ۱۳۸۰، ص ۱۲

⁴ Nourah Al Yousef, Status of Women in the Arab Gulf Countries, p. 10 [http://faculty.ksu.edu.sa/NourahAlyousef/Publications/Women%20in%20the%20Gulf.pdf]

ձեռք բերելու, իրենց հոգևոր պահանջները բավարարելու և, այդպիսով, նաև կուտակված բարոյություններից ազատագրվելու և ինքնահաստատվելու տարրական հնարավորությունից, այս երկրների կանայք փորձել և փորձում են առավելագույն չափով օգտվել իրենց համար մատչելի դարձած այդ բարիքից և զանգվածաբար մուտք են գործում բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ:

Արձանագրելով ՊՕԱԵՀԽ երկրներում կանանց կրթական մակարդակի բարձրացման ուղղությամբ իրականացվող քաղաքականության արդյունքները, միաժամանակ հարկ է նշել, որ դրանք դեռևս բավարար չեն: Հիմնական պատճառը, թերևս, այն է, որ այդ երկրների հասարակական և մշակութային կյանքում (չնայած օրենքով ամրագրված տղամարդկանց և կանանց իրավահավասարությանը) մինչ այժմ ամկա են սեռային խտրականության տարրեր, որոնց հաղթահարման հարցն այդ երկրներում այսօր էլ շարունակում է մնալ լուրջ հիմնախնդիր:

Տարբեր մասնագիտությունների գծով բարձրագույն կրթություն ստացած կանանց զգալի մասին չի հաջողվում իր գիտելիքներին համապատասխան աշխատանք գտնել: Եվ, վերջապես, այդ երկրներում կանայք հազվադեպ են նշանակվում բարձր պաշտոնների:

ՊՕԱԵՀԽ երկրների զարգացման գործընթացը, բնականաբար, դրական փոփոխություններ մտցրեց նաև այդ երկրների առողջապահության համակարգում, ինչը մեծ չափով նպաստեց ազգաբնակչության և, մասնավորաբար, կանանց առողջական վիճակի բարելավմանն ու կյանքի տևողության երկարացմանը: Ըստ Համաշխարհային բանկի հաշվարկների⁵, մեզ հետաքրքրող երկրներում կանանց միջին տարիքը հասնում է 70-ի, ինչն ակնառու ձեռքբերում է: Վիճակագրական տվյալները հաստատում են, որ այն շրջաններում, որտեղ առողջապահական մակարդակը գտնվում է բավարար հիմքերի վրա, կանայք մոտավորապես հինգ տարով տղամարդկանցից ավելի երկար են ապրում:

Այդ երկրներում կյանքի որակի փոփոխությանը զուգընթաց աճել է նաև կյանքի նկատմամբ հույսի և վստահության ցուցանիշը, ինչը պայմանավորվում է նորածինների մահացության նվազմամբ: 2001թ. նորածինների մահացության մոտավոր ցուցանիշը 1000-ից 44 էր

⁵ World Bank, Op.Cit., 17

(1960թ.՝ 1000-ից 164)⁶: Ծնելիության նվազման մյուս պատճառն այն է, որ այդ երկրներում աղջիկների ամուսնության տարիքը բարձրացել է, ինչն արտահայտվում է ուսումնական հաստատություններում սովորող աղջիկների ավելի մեծ թվով:

Կանանց արդի վիճակը ՊԾԱԵՀԽ երկրներում

ՊԾԱԵԽ երկրներում կանանց աշխատուժի օգտագործումը սկսվել է բավականին ցածր ցուցանիշներից, սակայն 1960-ական թթ. մինչև 2000-ական թթ. սկիզբը աճել է 50%-ով: Աճի այս տեմպերը, զարգացող այլ երկրների հետ համեմատած, բավականին արագացված են եղել⁷: Այսուհանդերձ, դեռևս առկա են տնտեսության մեջ կանանց ներգրավման ընդլայնումը խոչընդոտող մի շարք գործոններ՝ աշխատանք որոնելու համար ընտանիքի թույլտվության անհրաժեշտությունը, կանանց պասիվությունը, ինչպես նաև աշխատատեղերի բաշխման կենտրոնների սուբյեկտիվ վերաբերմունքը կանանց աշխատանքով ապահովելու հարցում:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հատկապես վերջին տասնամյակներում ՊԾԱԵՀԽ երկրների ներքին կյանքի տարբեր ոլորտներում կանանց մասնակցությունն աննախադեպ չափերով ընդլայնվել է, ինչը, կարծում ենք, անմիջապես կապված է այդ երկրների զարգացման գործընթացի էվոյուցիայի, տարբեր բնագավառներում իրականացվող բարենորոգումների և, այդ համատեքստում կանանց իրավունքների պաշտպանության, նրանց նկատմամբ խտրականության, տարբեր խոչընդոտների ու սահմանափակումների վերացման հետ:

Ինչ վերաբերում է քաղաքական մասնակցությանը, որոշ ժամանակ առաջ այս երկրների սահմանադրություններով կանանց համար նախատեսված չէր նույնիսկ քաղաքացիական նվազագույն իրավունքը՝ մասնակցությունը ընտրություններին, և մինչ այժմ էլ այդ երկրներից շատերում կանայք զրկված են այդ իրավունքից: Կանայք բավարար չափով ներկայացված չեն քաղաքական և հասարակական բնագավառներում որոշումների կայացման բոլոր մակարդակներում: Ըստ

⁶ N. Chamlou, Gender and development in the Middle East and North Africa: Women in the public sphere (Orientation in Development), Washington D.C., 2004, p. 45

⁷ Same, p. 49

վիճակագրական տվյալների՝ կանանց ներգրավածությունն ազգային խորհրդարաններում 6%-ից պակաս է:

ՄԱԿ-ի մարդկության առաջընթացին վերաբերող գեկույցում վերջին մի քանի տարիներին շեշտվում է Արաբական աշխարհում կանանց քաղաքական, տնտեսական և հասարակական դիրքերի հզորացման անհրաժեշտությունը: Այդ ճնշումների հետևանքով 2005 թ. հիշյալ երկրներում կանանց քաղաքական մասնակցության մեջ նկատելի տեղաշարժեր են կատարվել:

Պետական և քաղաքական ոլորտներ կանանց ավելի լայն ներգրավումը, ինչին հետամուտ են ՊԾԱԵՀԽ երկրները, կմեծացնի կանանց դերակատարությունը երկրների ներքին և արտաքին քաղաքականության ռազմավարության մշակման և իրականացման գործում, ինչն, անկասկած, կարևոր նշանակություն կունենա միջազգային ասպարեզում այդ երկրների հեղինակության բարձրացման համար: Հատկանշական է, որ ՊԾԱԵՀԽ 1999 թ. հիմնադրված խորհրդակցական խորհրդի 40 անդամներից 5-ը կին է:

Պետական, քաղաքական և հասարակական ոլորտներ կանանց ներգրավման առումով էական հաջողությունների է հասել ԱՄԷ-ն, ինչին մեծ չափով նպաստել են երկրի տնտեսական լայն հնարավորությունները, կանանց կրթելու, նրանց իրավունքներն ընդլայնելու և նրանց դիրքերն ամրապնդելու ուղղությամբ պետության ջանքերը: Այս բնագավառում էական ձեռքբերումներ ունի նաև Քուվեյթը, որտեղ կանայք պատասխանատու գործունեություն են իրականացնում որպես նախարար, փոխնախարար, դեսպան, քաղաքական խորհրդատու և այլն: Կանանց իրավունքների ընդլայնման և նրանց ազատությունների տրամադրման ասպարեզում Քաթարի ամենակարևոր ձեռքբերումը, թերևս, 1999 թ. նորընտիր էմիրի հրամանով կանանց ընտրելու իրավունքի շնորհումն էր: Սաուդյան Արաբիայում ևս էական քայլեր կատարվեցին կանանց իրավունքների ապահովման ասպարեզում, ինչի լավագույն արտահայտությունը 2000 թ. արքայադուստր ալ Ջուհարա Ֆահդ իբն Մուհամմադի նշանակումն էր կրթության փոխնախարարի պաշտոնում⁸: 2000 թ. Բահրեյնի էմիրը խորհրդարանական 40 տեղերից 6-ը տրամադրեց կանանց, իսկ 2006 թ. նրանց թիվն ավելացավ ևս 10-ով: Սկսած 1991 թ. Օմանում կանանց ընտրություններին մասնակցելու իրավունք շնորհվեց: Այժմ կանայք զբաղեցնում են խորհրդա-

⁸ UNDP-POGAR: Programme on Governance in the Arab Region, Աղյուսակ 5:

րանի 83 տեղերից 2-ը: Իսկ մեծ թվով կանայք զբաղեցնում են նախարարի, փոխնախարարի, խորհրդականների, տարբեր բարձր աստիճանների ղեկավարների և այլ կարևոր պաշտոններ:

Անդրադառնալով ՊԾԱԵՀԽ երկրներում կանանց ներգրավվածության համար բարենպաստ պայմանների ու հեռանկարների ստեղծման գործում մոդեռնիզմի դերակատարությանը, ժամանակակից գիտության, տեխնիկայի, բարձր տեխնոլոգիաների և դրանցով պայմանավորված համապատասխան կենսակերպի ներմուծումն այդ երկրներ խթանեց նրանց տնտեսական զարգացումը, նրանց համար ստեղծեց նոր հնարավորություններ և մեծ չափով նպաստեց հասարակության շրջանում նոր մտածելակերպի ու կենսակերպի ձևավորմանը, որի արդյունքը եղավ նաև այս երկրների կանանց աստիճանական ձերբագատումը կաշկանդող սովորույթներից, նրանց աշխարհայացքի ընդլայնումը, մասնակցության ու ներգրավվածության աճի աննախադեպ ցուցանիշները և, ընդհանրապես, նրանց առավել բարձր կարգավիճակը:

ՊԾԱԵՀԽ երկրների զարգացման մեջ կանանց մասնակցության գործում անժխտելիորեն կարևոր դեր ունեն նաև զանգվածային լրատվամիջոցները, այդ թվում արբանյակային ցանցի, հեռուստատեսության, մամուլի, ինտերնետի արագ տարածումը:

Չնայած ՊԾԱԵՀԽ երկրների վրա զլոբալացման ազդեցությունն անխուսափելի է, այսուհանդերձ, առանձին երկրներում, ինչպես առավել պահպանողական Սաուդյան Արաբիայում, այն հանդիպում է լուրջ դիմադրության: Այստեղ, օրինակ, կանայք զրկված են ավտոմեքենավարելու իրավունքից, քանի որ ստիպված են վարելիս հանել դեմքի քողը, ինչը հակասում է երկրի օրենքներին: Նոր տեխնոլոգիաներին տիրապետելը, հեռուստատեսային փակ օղակում աշխատելը ևս արգելված է:

Այսուհանդերձ, վերջին շրջանում նկատվում է այդ դիմադրության նվազման միտում, որի արտահայտություններից մեկն էլ կանանց իրավունքների ընդլայնումն է:

Հաղորդակցության համակարգում իրականացվող փոփոխություններն այդ երկրներին հնարավորություն տվին խուսափել հասարակական և քաղաքական բնույթի սահմանափակումներից:

Կանանց խմբիներին նվիրված բազմաթիվ միջազգային և տարածաշրջանային համաժողովների ընդունած որոշումները, ինչպես նաև տարբեր կազմակերպությունների առաջարկները և դրանց իրա-

կանացման ուղղությամբ ձեռնարկված քայլերը մեծ չափով պայմանավորեցին Արաբական աշխարհում, մասնավորաբար ՊՄԱԵՀԽ երկրներում, կանանց իրավունքների ընդարձակումը և նրանց մասնակցության աճը:

ՊՕԱԵՀԽ երկրներում շատ կանայք զբաղվում են նաև մանր ձեռնարկատիրությամբ:

Ինչպես այլ, այնպես էլ ՊԾԱԵՀԽ անդամ երկրներում կանանց հասարակական կազմակերպությունները կարևոր նշանակություն ունեն կանանց լիդերական կարողությունների բացահայտման ու զարգացման, ընդհանրապես նրանց դերի բարձրացման, քաղաքական ու հասարակական գործընթացներում, նաև պետական հիմնարկներում կանանց ներգրավվածության գործում:

Առանձին հեղինակներ ՊՇԱԵՀԽ երկրներում կանանց մասնակցությունը սահմանափակող գործոնների շարքում կարևոր են համարում անհատի ներքին անհատական մոտեցումը, որը նախ և առաջ պայմանավորված է անհատի մշակութային և արժեքային համակարգով և դրանով պայմանավորված հոգեբանական ու կենցաղային առանձնահատկություններով: Մեկ այլ մոտեցմամբ, չնայած կրթության տարածմանը, նյութական ու մտավոր բնագավառներում կանանց հասարակական մասնակցությունը դեռևս լիովին չի իրականացվում: Այս երևույթը կապված է հասարակության հայրիշխանական բնույթի հետ և ընդգրկում է ողջ աշխարհը⁹: Մեկ այլ տեսանկյունից, կանանց մասնակցության ամենամեծ խոչընդոտներն են համարվում կանանց ղեկավարման հանդեպ ավանդական մոտեցումները¹⁰: Իսկ մյուս մոտեցմամբ, հասարակության մեջ կանանց ոչ բավարար մասնակցության հիմնական գործոններից են տղամարդկանց նախապաշարմունքները¹¹: Նշված խոչընդոտների առկայությունը տղամարդկանց նաև հնարավորություն է տալիս տարբեր բնագավառներում բարձր պաշտոնները դարձնել իրենց մենաշնորհը¹²:

Այս տեսակետները հիմնականում հաստատել են նաև Բահրեյնի կանանց լայն շրջանում մեր անցկացրած հարցման արդյունքները, որոնք, չնայած ՊԾԱԵՀԽ անդամ երկրներում առկա տնտեսական,

⁹ Khoi L., *Cultures et Society Education*. Baheshti University, Cambridge 1996, p. 306.

¹⁰ ضرغامی فر، مژگان، ارتقای شغلی زنان به پستهای مدیریت وزارتخانه ها، فصلنامه منظر، پاییز 2002

اکفاش پور آنر، بررسی چند عامل موثر در کارایی زنان در ادارات، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، 1990، ص 204

¹²ابوت پاملا، والاس کلر، جامعہ شناسی زنان، ترجمہ منیژہ نجم عراقی، تہران، 2001، ص 204

քաղաքական, մշակութային իրադրության և, համապատասխանաբար, խնդրի վերաբերյալ առկա տարբերություններին, այնուամենայնիվ, հնարավորություն է տալիս ավելի հստակեցնել կանանց մասնակցության վիճակը, այն սահմանափակող խոչընդոտները և այդ երկրներում կանանց իրավունքներն ու կարգավիճակն ընդհանրապես:

Հարցման մեջ ներգրավված էին ամենատարբեր մասնագիտություններ ունեցող և տարբեր բնագավառներում աշխատող կանայք:

Հարցաթերթիկները բաղկացած էին հինգ հարցից, որոնք վերաբերում էին կանանց մասնակցության հետ կապված գործոններին, այն է՝ հասարակական-մշակութային, անհատական, ընտանեկան, իրավական և կրթական, ինչպես նաև հասարակական մասնակցության նկատմամբ կանանց վերաբերմունքը:

Պատասխանները ցույց են տվել, որ հասարակական մասնակցության հանդեպ կանանց վերաբերմունքն ուղղակիորեն կապված է վերը նշված գործոնների՝ նրանց հասարակական դիրքի, կրթական մակարդակի, աշխատանքային փորձի, տարիքի և այլ առանձնահատկությունների հետ: Հարցման թեմաներից յուրաքանչյուրը և դրանց բովանդակությունը դասակարգվեցին ըստ հասարակական, մշակութային, ընտանեկան, անհատական և կրթական ոլորտների: Սկզբնական ուսումնասիրության արդյունքների հիման վրա կազմվեց հիմնական հարցաթերթիկը, որը պարունակում էր 48 պատասխան:

Պատասխանների վերլուծությունը, ինչպես և պետք էր սպասել, մեկ անգամ ևս հաստատեց, որ հասարակական մասնակցության հանդեպ կանանց վերաբերմունքը մեծ չափով պայմանավորված է նրանց հասարակական դիրքով, կրթությամբ, աշխատանքային փորձով, տարիքով, աշխատանքային օրենքներով և այլն:

Ելնելով հիշատակված հեղինակների տեսակետներից, ինչպես նաև մեր կողմից կատարված հետազոտության արդյունքներից՝ զարգացման մեջ կանանց մասնակցության խոչընդոտներն ընդհանուր առմամբ կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ 1) բնածին (ենդոգեն) և 2) արհեստական (էկզոգեն) խոչընդոտներ:

Ամփոփելով ՊԾԱԵՀԽ երկրներում կանանց ներգրավման հարցում առկա ձեռքբերումները, պետք է նշենք, որ դրանք արդյունք էին այդ երկրների իշխանությունների կողմից տարբեր բնագավառների բարենորոգմանն ու երկրների զարգացմանը նպատակաուղղված քաղաքականության, որոնց իրականացմանը մեծապես նպաստեց նաև Արևմուտքի ուղղակի ազդեցությունը, արևմտյան մշակույթի՝ տարբեր

միջոցներով ներթափանցումը, ինչպես նաև միջազգային կազմակերպությունների կողմից այդ երկրների դեմոկրատացման պահանջները: Այս ձեռքբերումներից կարևորներն են՝ 1) երկրների ներքին կյանքի տարբեր բնագավառներում կանանց մասնակցության ընդլայնումը, 2) կանանց քաղաքական ազատությունների և տղամարդկանց հետ հավասար իրավունքների տրամադրումը, 3) տարբեր մակարդակներում կանանց կրթության հնարավորության ապահովումը, 4) կանանց առողջապահական խնդիրների բարելավումը, 5) բարձր և պատասխանատու պաշտոններում կանանց ներգրավումը և նրանց մասնակցությունը երկրների համար կարևոր նշանակություն ունեցող օրենքների և միջոցառումների մշակմանը, 6) կանանց քաղաքական ակտիվության, նրանց կողմից հասարակական կազմակերպությունների հիմնման և գործունեության հնարավորության տրամադրումը:

FARIBA ROKNI

(YSU)

CURRENT ACHIEVEMENTS REFERRING WOMEN'S INVOLVEMENT IN ARAB MEMBER COUNTRIES OF PERSIAN GULF COOPERATION COUNCIL

Investigations about women's key issues give the possibility in perceiving more clearly and picturing out, the social-political developments and their directions and women's participation in those developments, after creating Own states of Persian Gulf cooperation member countries.

In Persian Gulf Cooperation Council countries current achievements of women's involvement issues were the result of reforms in various sectors and policy directed for the development of the countries implemented by the authorities of the latter, as well as the direct influence of the West, and penetration through various western cultural means and democratization demands for those countries by international organizations.